

UDC
UDK 910.1 (497.12)

ŠE NEKAJ MISLI O POLOŽAJU V SLOVENSKI GEOGRAFIJI

Fedor Černe*

Razprava o položaju v slovenski geografiji v zadnji številki Geografskega vestnika** je bila neposredni povod, da se s kratkim prispevkom vključim v diskusijo. Povsem se strinjam z razpravljalci, ki menijo, da je geografija tako v znanosti kot tudi v družbi v težkem položaju in da je smiselno prenesti razmišljanja o tem v širši krog geografov. K pisanju me je napolnilo predvsem prepričanje, da smo pri iskanju in odpravljanju temeljnih vzrokov takega stanja preveč ekstenzivni in zato (očitno) nemočni. Pozornost usmerjamo na vse probleme, bistveni pa ostajajo nerešeni in se pojavljajo praktično pri vsaki geografski diskusiji v enaki obliki. Tu mislim predvsem na problem opredelitve predmeta proučevanja geografije, kakor tudi na neopredeljenost koncepta, ki iz predmeta izhaja. Neopredeljenost predmeta in koncepta nam jemlje moč realno in kritično ocenjevati položaj v slovenski geografiji. Prispevek M. P a k a je hkrati dokaz in odraz takega stanja. V njem avtor namesto kritične ocene položaja podaja samo neorganizirano zbirko dogajanj v slovenski geografiji. Ali je razmišljanje o opredelitvi predmeta proučevanja geografije sploh potrebno? Če se zadovoljimo s tem, da je to pokrajina, nadaljnja razprava res ni potrebna. Vendar se takoj, ko začnemo razmišljati o vsebini pokrajine (podčrtal F. Č.) pojavijo temeljna razhajanja. Različni geografi jo povsem različno tolmačijo, kar privede do različnih predmetov proučevanja in s tem tudi do številnih konceptov geografije. Menim, da se problema opredelitve predmeta proučevanja lotevamo na napačnem koncu. Iz pojma pokrajine razmišljamo o vsebini (elementih in strukturi) tega pojma. Razmišljamo od intuitivno znanega (primer: Gorenjska) k jasno opredeljenemu (pretok Save, maksimalna in povprečna temperatura ipd.). Rekompozicija slednjega (elementov) nas mora pripeljati do novega spoznanja o gorenjski pokrajini, ki vsebinsko presega intuitivno zaznavanje gorenjske pokrajine. Samo, ali smo v tem trenutku sposobni priti do takega spoznanja o gorenjski pokrajini, ki pre-

* Samostojni svetovalec, Zavod SRS za družbeno planiranje, Gregorčičeva 25, 61000 Ljubljana, YU

** M. P a k, 1981, Nekaj misli o položaju v slovenski geografiji. Geografski vestnik LIII/1981, 73—83, Ljubljana.

sega nivo golega seštevka prispevkov specialistov zvezanih v eno knjigo. Odgovor je nikalen, ker pojem pokrajine ni opredeljen (kaj je kot celota in kako jo zgradimo). Vidimo, da mora biti opredelitev pokrajine **rezultat** razmišljanja, ne pa njegovo intuitivno **izhodišče**.

Sestavni del pokrajine same je prostor (lokacija), v katerem se ta nahaja. V nekaterih opredelitvah se prostor pojavlja kot nekakšen dodatek (V. Klemenčič, 1976). Menim pa, da mora biti prostor izhodišče razmišljanja. Prostor (lokacija), pokrajine opredelimo na stiku trdnega in tekočega ovoja zemlje s plinastim (zemeljski površinski presek). Na njemu je množica pojavov kot rezultat delovanja dejavnikov organskega in anorganskega sveta. Nastopi problem, kako v tej množici opredeliti pokrajino kot enovit pojav. Gre za osnovno dilemo razlikovanja med elementi sistema in sistemom samim kot kvalitativno novim pojavom. Tako je molekula drugačna od atoma. Organizem presega goli seštevke celic. Tudi pokrajino lahko pojmuje kot sistem s svojimi elementi in organizacijo. Elementov samih na sebi geografija ne proučuje, ampak so predmet proučevanja drugih znanosti. Poznati pa mora njihove lastnosti in medsebojno povezanost, da bi lahko opredelila pokrajino kot sistem. Osnovna naloga geografije je prav v ugotavljanju splošnih zakonitosti pokrajinskega sistema. Vzemimo za primer* območje z znano geološko podlago, klimatskimi razmerami, prstjo in vegetacijo, jezernico in jezerom. Z vidika pedologije je prst sistem z lastnimi elementi in predmet njenega proučevanja. Če bo pedolog želel pojasniti sistem prsti, bo moral zaiti v proučevanje molekularne zgradbe delcev prsti, in mu bo ta predstavljala »black box« razmišljanja. Podobno velja za geologa, hidrologa in botanika. Vsak od teh gleda na svoj predmet proučevanja »kompleksno«, če želi le-tega pojasniti kot rezultanto povezanosti elementov, ki ga sestavljajo. Vsak od navedenih ima za osnovno nalogo ugotavljati splošne zakonitosti pojava, katerega proučuje. Izpolnitev te naloge nujno zahteva sintetski pogled na pojav oziroma predmet svojega proučevanja kot občo kategorijo. Zato se nikakor ne morem strinjati s P a k o m, ki trdi, da je »sintetični in kompleksni pristop... najbolj avtentična oblika geografskega pristopa v sklopu drugih strok« (op. c., str. 79). Če razvijamo naš primer naprej, moremo uvesti nov pojem, ki nastane s prepletom prej navedenih elementov pokrajine. Pridemo do pojma »jezerske pokrajine« kot sistema, kateremu so geološka podlaga, klimatske razmere, prst in vegetacija, jezernica in jezero samo elementi sistema oziroma »black boxi«, katere geografija ne proučuje več, jih pa mora poznati, če želi pojasniti delovanje sistema pokrajine. Z opazovanjem značilnosti in sprememb elementov pokrajinskega sistema pa ima geografija tudi torišče, da znanosti, katerim so ti pojavi osnovni predmet proučevanja, opozarja na možni obstoj nekaterih snovnih lastnosti pojavov (sklepa na morda nepoznane ali vsaj neproučene fizikalne in kemične lastnosti vode, kamnin, vegetacije itd.). Delitev geografije na posamezne geografske panoge je logična posledica tako razvoja znanosti kakor tudi značilnosti predmeta proučevanja. Problematična postane delitev takrat, ko iz delov ne znamo več sestaviti celote. V podoben položaj zaradi neopredeljenosti predmeta zahaja

* Gre seveda samo za ponazoritev razlike med elementi sistema in sistemom samim, ne za vsebino primera.

slovenska geografija. Tem vprašanju posvečamo veliko premalo pozornosti.*

Posledice odsotnosti poglobljenega dela in teoretskih razglabljanj se žal kažejo tudi na najmlajši generaciji študentov geografije in tistih, ki so komaj zapustili študijske klopi. Prisotna je nekritičnost, površnost in lažno prepričanje o geografiji kot »nad« znanosti, ki je najbolj kompleksna, in ki ne proučuje nič manj in nič več kot naravo in družbo. Vendar, ko praksa zahteva od geografov spoznanja o pokrajini, in ne zgolj zbirko vedenj o prsti, vegetaciji ali prebivalcih nekega mesta, lahko geograf ugotovi svojo nemoč.

Zaradi nekritičnega izhajanja iz neustrezno opredeljenega predmeta in koncepta geografije, si je P a k v svoji razpravi (op. c.) zaprl pot, po kateri bi lahko prodrl do središčnih problemov. Ponovi izvorno napako in za predmet geografije postavi vzroke pojavnosti predmeta, ne pa predmeta samega. To je v razpravi poudaril že G a m s (R a z p r a v a, 1981, 86). Tudi pri ocenjevanju uporabne vrednosti geografije se ne strinjam s piscem. Uporabnost geografije v praksi ne moremo meriti s številom geografov, ki so zaposleni v negeografskih dejavnostih, ampak samo z uporabno vrednostjo geografskih spoznanj. Poleg tega avtor mestoma pozablja, da aplikacija znanstvenih spoznanj ni isto kot odkrivanje le-teh.

Pisec omenjenega članka ni uspel niti v oceni marksistične naravnosti geografije. Navajanje temeljnih dialektičnih zakonov, ki seveda veljajo za vse pojave, je po njegovem mnenju dovolj trdno zagotovilo pravilne idejne naravnosti geografije. V članku zapiše celo, »da je slovenska geografija v glavnem sprejela načela dialektičnega in historičnega materializma, da pa je dajala prednost empiričnemu in praktičnemu raziskovanju« (P a k, 1981, 76). Ali je torej za marksistično naravnost geografije dovolj, da »v glavnem« sprejme načela dialektičnega materializma?

Moj osnovni namen je bil pokazati na mujsnost osredotočenja razpoložljivih znanstvenih potencialov na opredelitev predmeta in iz njega izhajajočega koncepta geografije. Takšen pristop je edino zagotovilo ponovne reintegracije geografije in s tem tudi porok njene ponovne uveljavitve v odnosu do drugih znanosti in v družbi. Vendar naj ne bi več nastopala kot nekakšen most med znanostmi, ampak kot samostojna znanstvena disciplina, z lastnim predmetom proučevanja — pokrajino.

Literatura

- K l e m e n č i č, V., 1976, O položaju slovenske geografije. Geografski vestnik XLVIII/1976, 3—7, Ljubljana.
P a k, M., 1981, Nekaj misli o položaju v slovenski geografiji. Geografski vestnik LIII/1981, 73—83, Ljubljana.
R a z p r a v a o geografiji (več avtorjev). Geografski vestnik, LIII/ 1981, 85—92, Ljubljana.

* Predmet »Teoretične osnove geografije« je bil v času študija naše generacije (leta 1977/78) močno zapostavljen; v povojnem času po razpoložljivih podatkih ni bilo nobenega doktorata ali magisterija iz temeljnih teoretičnih problemov obče geografije, da o diplomah ne govorimo.

**SOME REFLECTIONS AT THE SITUATION IN THE SLOVENIAN
GEOGRAPHY**

Fedor Černe

(Summary)

The position of geography in society and between the other sciences isn't well. The fundamental reason is by author's opinion in insufficient and inconsistent definition of the geographical research object — the landscape. The origin of the problem is in fact, that we know only in intuitive way that the landscape is existing. But we must begin at the opposite side. We must **built** the definition. So, we begun with the Earth's surface cross-section, that is on the contact between the atmosphere with the lithosphere and hydrosphere. There is a plan for a continuous number of phenomenas. They are conected together in systems. As we distinguish between the cell and the organ, we must distinguish between the landscape and the elements of this landscape. For us, landscape is the system in one way, and a unique phenomena at the other side. With the definition of this phenomena we have the starting position to create the concept of geography science.